

CARTES I DOCUMENTS

Un capítol de la novel·la inèdita *Flames de juliol*, de C.A. Jordana

MARIA CAMPILLO

Presentació

La novel·la *Flames de juliol* de Cèsar August Jordana ha estat fins ara “un cas perdut”. En un sentit doble: literalment, perquè no s’arribà a editar durant la guerra i, després, hom no va saber donar raó de la sort del manuscrit; i també, perquè, en el context de l’escassa i mediocre producció novel·lística sobre la guerra i la revolució que s’escrigué coetàniament, és a dir, durant el període 1936-1939, el llibre de Jordana havia de ser l’obra d’un escriptor professional i reconegut, garantia de dignitat literària en el tractament d’una temàtica idònia als improvisadors.

Així, des de les primeres sistematitzacions de la producció literària entorn de la guerra¹ fins a les darreres contribucions,² la novel·la s’ha donat per perduda, malgrat els indicis que han permès d’assegurar que va ser enllestida força mesos abans del final del conflicte. En efecte, segons la informació de què disposem sobre la col·lecció de novel·les de temàtica bèl·lica o revolucionària (“Col·lecció Ramon Muntaner”) encarregada per la Institució de les Lletres Catalanes a diversos escriptors de prestigi, com a mínim dues, *Flames de juliol*, que n’havia de ser el primer títol, i *La cèl·lula* de Pere Calders (i, també, probablement, *Les nits blaves*, de Mercè Rodoreda) ja eren acabades l’estiu del 1938. Cap d’elles, ni de les altres que s’anunciaren a la premsa cultural, no arribà a sortir, segurament a causa de les dificultats de tota mena, entre les quals la manca de paper, que afectaren progressivament el món edi-

1. Les de J. MOLAS, «Notícia de la literatura catalana relativa a la guerra civil espanyola», *Revista de Catalunya*, núm. 106, Mèxic, 1967, p. 63-69 i «La littérature catalane et la guerre civile», *Europe. Revue mensuelle*, núm. 464, desembre 1967, p. 26-30.

2. M. CAMPILLO, «La literatura de la guerra civil», dins *Literatura de la guerra civil. Memòria i ficció*, Actes del cicle de conferències (27-28, març de 2001), Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs, 2002, p. 27-48.

torial.³ I, en tot cas, el material de la ILC en procés de revisió, d'impressió o de distribució, com el número de gener del 1939 de la *Revista de Catalunya*, va ser destruït amb l'ocupació de Barcelona.

La història externa del text és, doncs, si més no curiosa. Perquè l'original havia de ser en alguna banda, atès que diverses persones l'havien llegit, com Joan Oliver i Domènec Guansé, que me'n van parlar amb elogis als anys setanta (i Guansé no formava part de la ILC, per tant el podia haver llegit a la postguerra, en concret a Santiago de Xile, que és on més relació mantingué amb Jordana). Però Joan Jordana i Benet, fill de l'escriptor, que va sortir el gener del 1939 amb els seus pares i la seva germana, Núria, cap a França primer, i després cap a Santiago, on resideix encara, m'havia fet avinent que el seu pare no es va endur a l'exili gairebé res. Ni papers ni llibres. Només tres volums: la *Bíblia* (com a monument literari, perquè ell era agnòstic), el *Quixot* i el *Tristram Shandy*. Així, el fons documental que es conservava era, en principi, relatiu a l'obra del seu pare a l'exili, com vaig poder comprovar els darrers mesos del 2003. Però aleshores va ser trobat un segon fons desconegut, dins el qual hi ha, molt ben classificat en sobrets, material periodístic de Barcelona (articles de crítica literària publicats o els "raigs" de *L'Opinió*, per exemple) i, entre d'altres coses, un fragment significatiu de *Flames de juliol*. El cas és que l'any 1947, quan C.A. Jordana vivia a Buenos Aires, treballant per a l'Editorial Sudamericana de López-Llausàs, la seva filla Núria va viatjar a la Península per atendre la mare, Aurora Benet, que residia ací ja feia un temps i era greument malalta. De tornada, va portar el material, o una part del material (la que bonament li fou lliurada) confiat pel seu pare a uns familiars abans de sortir a l'exili. Jordana, retornat a Santiago l'any 1957, a casa del seu fill Joan, on va morir un any després, va endur-se tots els papers que ara formen, en conjunt, un arxiu documental de molt interès.

Aquest arxiu, que he inventariat i classificat sumàriament de cara al retorn a Catalunya, serà dipositat a l'Arxiu Nacional per voluntat expressa de Joan Jordana.⁴ Conté els originals, amb correccions d'estil a mà, de les dues novel·les escrites a l'exili, *El Rusio i el Pelao* i *El món de Joan Ferrer*, del reportatge seriat «París-Santiago de Xile», que Jordana va fer per a *Germanor*, la traducció sencera del *Tristram Shandy*, que havia de sortir al començament del 1939 en les edicions de la ILC i, entre d'altres coses, articles polítics, d'opinió i de crítica literària publicats i inèdits; tots els originals, en castellà, de les ressenyes sobre llibres estrangers que feia per a

3. Per la història d'aquesta col·lecció de novel·les, vegeu M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 320-322.

4. Aprofito per agrair públicament a Joan Jordana i a la seva dona, Rafaela de Buen, de nissaga insigne, refugiada a Barcelona durant la guerra i autora d'un delicat llibre de memòries publicat a Santiago, la llibertat que m'han donat per remenar tota classe de papers, privats i públics, de la família. Els agraeixo, també, la seva amable hospitalitat, ben regada pel bon vi xilè i, especialment, la confiança que han posat sempre en la meua gestió de l'obra i de la memòria de C.A. Jordana.

les emissions radiades que dirigia Francesc Trabal (*La semana literaria*, gaseta del Pen Club de Xile); una col·lecció molt completa de “somnis” (alguns dels quals són a la base de la part onírica d'*El món de Joan Ferrer*); un volum, ja preparat, d'*Excursions Literàries*, que conté el que considera la seva obra crítica més rellevant, i correspondència amb intel·lectuals i polítics de l'etapa d'exili (la correspondència anterior, entre la qual hi havia les cartes de Carles Riba, confiada a uns veïns en el moment de la fugida, no es va poder recuperar).

El fragment conservat de *Flames de juliol*, mecanografiat en quartilles, amb algunes (poques) correccions d'estil a mà, correspon als set darrers capítols de la novel·la, de la pàgina 285 a la 451. Les dues següents inclouen l'índex, que resulta de gran utilitat per refer, fins a cert punt, l'obra completa. Segons aquest, el llibre s'organitza en quatre seccions, corresponents als dies 18, 19, 20 i 21 de juliol, que inclouen un número desigual de capítols (un la primera, vuit la segona, set la tercera i tres la darrera), tots ells amb títol, que proporcionen una narració cronològica, de temporalitat molt acotada, no només perquè l'acció es desenvolupa en tan sols quatre dies, sinó també perquè cada capítol porta un parèntesi, sota el títol, que remet a una franja horària concreta. Això garanteix la unitat “dia” de cada secció, perquè, de fet, la novel·la manté una composició fragmentada: es tracta d'un conjunt de narracions, amb diferents protagonistes i en diversos espais ciutadans (sempre dins Barcelona), que palesen la voluntat d'oferir un mosaic de les reaccions a la rebel·lió militar i dels primers moments de la revolució. La unitat novel·lística global la proporcionen, en primer lloc, el temps històric, els esdeveniments determinants, alguns de molt específics entre els més significatius, que són viscuts pels diferents protagonistes de manera distinta dins les seves circumstàncies particulars; en segon lloc, l'ús recursiu d'episodis, de personatges i espais, que circulen d'una narració a l'altra amb diferents funcions; i, en darrer terme, el fet que el primer capítol (desconegut) i l'últim duguin el mateix títol («El grill»), que palesa la voluntat de l'autor de donar cohesió al conjunt dins una estructura tancada.

Ara bé, cada capítol té sentit per ell mateix, probablement perquè l'autor va pensar en la possibilitat de publicar-los (com a mínim alguns) solts. Aquesta afirmació estaria justificada pel fet que el primer capítol de la segona secció és «Redreç d'un soldat», i es tracta, doncs, del conte del mateix títol publicat l'any 1937 a la revista *Moments*⁵ (amb el subtítol «19 de juliol»), cosa que pot indicar que Jordana ja tenia al cap la novel·la). O bé que va aprofitar la narració i el seu protagonista (anomenat Germinal) en el moment d'escriure-la. I també que el penúltim capítol, «El parany de la carn», que narra la brega entre un exmilitar antirepublicà franc tirador i un guàrdia d'assalt, porta doble numeració, és escrit en diferent paper i format, i du al

5. C.A. JORDANA, «Redreç d'un soldat (19 de juliol)», *Moments. La revista del nostre temps*, núm. 3, 15 de març 1937, publicat també dins el recull *Tres a la reraguarda*, Buenos Aires: Edicions de la Revista Catalunya, 1940, p. 141-150. Vaig reproduir-lo a *Contes de guerra i revolució (1936-1939)*, Barcelona: Editorial Laia, 1982, p. 53-62.

final, guixada a sobre, la signatura de l'autor, cosa que porta a pensar que anava destinat a alguna de les revistes literàries del moment, i no va arribar a sortir, o, més versemblantment, que es tracta d'un text radiat, prèviament, a les emissions de l'Agrupació d'Escriptors Catalans.

Segons la part conservada, sembla que l'acció se situa en tres àmbits: militar, polític i civil, que es tradueixen en tres espais (sovint inevitablement barrejats): el del carrer, amb la sortida de tropes de les casernes (com a mínim hi ha referències als destacaments de Pedralbes, la Maestrança i Sant Andreu), els combats a diferents indrets de la ciutat, l'actuació de les forces populars armades, els desordres posteriors, especialment la crema de convents (que dona al títol el sentit més literal, però no l'únic), les requises, etc. Un segon espai correspon a les seus del govern de les forces lleials (la Comissaria de la Via Laietana o el Palau de la Generalitat) on es troben els dirigents polítics i, finalment, l'espai civil sembla concentrar-se, almenys en la part conservada, en unes poques illes d'un barri concret: la quadrícula formada pels carrers de Casanova, Muntaner i Londres amb l'avinguda Diagonal, i, encara més concretament, en un cinquè pis del xamfrà de Londres amb Muntaner, al número 168, davant l'antic bar Velódromo, exactament al pis on vivien els Jordana en aquell moment. Des d'aquesta zona, que hi apareix amb els edificis que hi ha i els comerços (conservats la majoria fins fa uns anys) que hi havia, es va viure intensament el combat de la Diagonal, i allà se situen alguns episodis (el de les banderes blanques posades als balcons per ordre governativa, al capítol "Draps blancs"; o l'esmentat del franc tirador que dispara des del terrat del número 170, finalment mort pel guàrdia d'assalt del 147).

Els capítols alternen els personatges i les accions corresponents als diferents espais. Així, en la part conservada trobem dos capítols relatius als focs i a la persecució d'elements facciosos, dos que recullen episodis del barri esmentat, i dos més centrats en aspectes d'organització ciutadana i de gestió de la victòria: el primer, fragmentat, i el que reproduïm. A més de l'últim, que té una funció clarament conclusiva. Els personatges que els poblen (alguns inspirats en persones reals, com veurem, atès que la novel·la, com les de la darrera etapa de l'autor, parteix de la crònica autobiogràfica i del reportatge d'ambient) conformen un mosaic d'actuacions i caràcters representatius de les diferents posicions ideològiques, actituds morals, formacions polítiques, etc. que entren en joc en un moment d'extrema importància històrica. En aquell moment just de la història, de conseqüències imprevisibles en el temps de la novel·la (però no tan imprevisibles en el moment de la seva redacció, no ho oblidéssim pas).

Per la novel·la circulen, doncs, polítics lleials i eficaços, desconfiats, entusiastes o tebis, activistes convençuts, fatxendes declarats i teòrics prudents, guàrdies d'assalt responsables i funcionaris milhomes, cremaconvents sorruts i mossos d'esquadra esforçats, autèntics burgesos de la crosta i burgesos desclassats, un seguit de personatges populars, d'oficis diversos, que en algun cas també inclouen el desclas-

sament (com és el cas d'una minyona de servei), intel·lectuals conscients i d'altres bufanúvols, noies oficinistes eficients i mestresses de casa gairebé metral·lades pel foc creuat, *pacos* (com s'anomenaven els franc tiradors que disparaven contra les forces lleials, o fins i tot contra civils, des de terrats o esglésies) i *contrapacos*, famílies de carques repatanis que posen Radio Sevilla a tot drap, velletes resignades al desori i nois encantats de la vida per la mateixa raó. En els casos més delicats, com en el de l'explicació dels motius que porten (al capítol «El foc») l'Esquerrà (un anarquista honest i «autèntic», de «curiosa cultura, feta a estones trobades, amb presses, voraçment») a participar activament en la crema de convents, un altre personatge proporciona el contrapunt: el Rosset, d'esperit mimètic i tèrbol, finalment executat pel primer. En un altre sentit, dos mossens diferents representen la posició atrabiliària i l'acomodatícia.

Al marge de les referències als protagonistes històrics, polítics o militars (com el president Companys, el comandant lleial Pérez Farràs o l'insurreccionat, cap de la conspiració, capità López Varela) i, també, del món cultural, molts dels personatges abans esmentats, com alguns episodis de la "història menor", són inspirats en casos i persones reals (amb el nom encobert o anomenades pel càrrec) de l'entorn de l'escriptor. Qui, a més, té la seva contrafigura en Pere Balaguer, el personatge narrador de tres capítols (com a mínim, pel que coneixem): «Pler de les paraules» (el fragmentat a la part conservada), el darrer i el que reproduïm, «Sota les gàrgoles», en el qual apareix, a més, reduplicat: en un personatge «calb, massís, lleument estràbic» que fa de corrector d'estil a la Generalitat (ofici que exercia Jordana realment) i, també, en el novel·lista de l'Ateneu el nom del qual acaba, com el del corrector, en «ana». L'autor juga així, de pas (fins i tot en un moment donat Balaguer fa, mecànicament, el mateix gest que el corrector calb i estràbic), amb les seves múltiples personalitats professionals, encobertes per altres tants pseudònims.

No és per casualitat que aquests capítols concentrin la major part d'elements valoratius i de reflexió ideològica, ja que el narrador, inserit en el curs de les coses i a través de l'observació personal, consigna fets, actituds i converses. És a dir, proporciona un mapa cronològic (i topogràfic també, especialment al primer capítol dels conservats) dels esdeveniments i, sobretot, de la recepció dels esdeveniments. Des de la seva posició privilegiada, Pere Balaguer, que treballa per a una editorial, l'Empóron (la Barcino, en el pla de la realitat) i coneix tot de gent, té accés a cercles de personatges significats o de dirigents, les paraules o actuacions dels quals són objecte d'una descripció força intencionada. Valgui com a mostra, a banda del capítol que reproduïm, la indicació que a «Pler de les paraules» apareix el personatge Josep Esquiú, que «duia unes ulleres de vidres gruixuts i grossa muntura, tan ben arrapades que algú havia dit que eren ulleres de naixença», inspirat indubtablement en Carles Riba, que és justament qui porta la notícia que crema l'església del Pi.

En la llarga introspecció corresponent al darrer capítol, Pere Balaguer es lliura, mentre la seva família contempla els focs al terrat, a una reflexió que recull les dife-

rents línies d'acció i recupera personatges, atorgant-ne a alguns, com *Germinal* Saurer (el protagonista de «Redreç d'un soldat», cosa que serveix també al tancament estructural) una categoria representativa acordada amb els temps: «Un dels minyons que els déus estimen. No s'escaparia pas de morir jove. Encès de sol i de passió. Com una bella flama. Massa pur, massa encès d'ideal per a aquest pobre món».

Amb prou temences, doncs, pel futur de la llavor sembrada, i malgrat tot amb prou esperança (la d'una nova etapa que procuri una ascensió «de la misèria escarassada al lleure ben guanyat, de l'abjecció servil a la dignitat profitosa»), la conclusió té un caràcter tan inaugural com el final del conte «Txossep», que el narrador pot acabar aleshores, definitivament doblat en escriptor⁶ i decidit a «posar-hi el coll» en la part que li correspongui.

El capítol que reproduïm a tall de mostra, «Sota les gàrgoles», que presenta Pere Balaguer en funcions d'observador en diversos àmbits del Palau de la Generalitat, revela moltes de les característiques de la novel·la i la majoria dels procediments esmentats. Així, els fets (la violència i l'actuació arbitrària al carrer, els conflictes dins els partits, la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes o l'organització de la Columna Durruti) apareixen mitjançant una sèrie de personatges que conversen, informen, discursen (a diferents nivells, el privat i el públic), decreten o comenten. Entre ells es troben (al·ludits o amb veu) alguns representants de les figures públiques més significades en aquell precís moment (com Companys, Jaume Miravittles o el dirigent cenetista Joan García Oliver); d'altres personalitats conegudes, que apareixen amb nom (com els consellers Ventura Gassol i Pere Comes i Calvet) o amb una identitat encoberta, més o menys identificable, com la que inspira el «burgès» del narrador a l'editorial Empòrion, és a dir, en el pla de la realitat Josep Maria Casacuberta, entre molts altres. Un cas singular és el de l'escriptor i crític que signava Armand Obiols qui, a la inversa dels altres, es converteix en personatge amb el seu nom veritable, Joan Prat, i que fa, en el capítol, la funció de guia pels interiors de la Generalitat.⁷

A «Sota les gàrgoles» es reflecteix prou el propòsit de caracteritzar, mitjançant els personatges, un ventall de posicions davant els fets essencials i de reaccions envers les conseqüències que en deriven, i també una certa ambició pedagògica (lluny, però, del pamfletarisme de molta literatura coetània), visible, per exemple, en la síntesi històrica (de Pau Claris al moment passant per Pi i Margall i Prats de

6. C.A. Jordana va publicar «Txossep», al número d'octubre de la *Revista de Catalunya*.

7. En la presentació d'una carta d'Obiols a Rafael Tasis, publicada recentment en *plaque*, Anna Maria Saludes, subratlla el fet que alguns escriptors que freqüentaren Obiols el van convertir en personatge de les seves narracions i que, de la correspondència creuada amb Tasis, es desprèn que C.A. Jordana "l'havia traslladat amb nom i tot, entre els protagonistes de *Flames de juliol*, una novel·la del 1938", A.M. SALUDES i AMAT (ed.), Presentació a A. OBIOLS, *Bordeus*, 45, Sabadell: La Mirada, 2004, p. 11. Sobre el càrrec de Joan Prat a la Generalitat durant la guerra (al secretariat de la Conselleria d'Economia), veieu J. OLIVER, *Notícia biogràfica*, dins A. OBIOLS, *Poemes*, Barcelona: Edicions Proa, 1973, p. 53. Alguns extrems d'aquesta responsabilitat, poden deduir-se d'una carta del mateix Prat a Mercè Rodoreda, en la qual l'escriptor menciona un viatge a la sucursal del Banc d'Espanya a Cartagena, AMR, 5.1.2. 117/173.

Molló), objectivada en el correlat que obre el capítol: la imatge de Sant Jordi matant perpètuament el drac. I es reflecteix a més l'humor, sia en comentaris com el de la impossible, fins en l'àlgid del moment crematori, destrucció de la baluerna del Tibidabo (un motiu recurrent a la novel·la) sia apel·lant a la inevitable broma sobre els *Ritmes* del poeta Esclasans. Igualment és ben pròpia de l'autor la incorporació al text de les expressions lingüístiques del carrer, com és el cas dels *pacos* (o del verb *paquejar* que en resulta), de *militronxo* (com anomena «el noi de la verdulera» a l'exmilitar franc tirador en un altre capítol), o bé la distinció en la grafia *Ceneté* o *Cenaté*, destinada a reproduir les fonètiques castellana i catalana.

Té la seva importància el fet que moltes de les qüestions que apareixen com a problemàtiques (per exemple, la consideració que mereixen al narrador alguns extrems del discurs de García Oliver) tenen un valor d'anticipació, i es reflectirien més endavant en el curs dels esdeveniments. Perquè la novel·la és políticament molt intencionada, més del que sembla a primera vista: mireu, sinó, tot el joc entorn de la jota «*La Virgen del Pilar dice que no quiere sindicatos*», amb la referència als mites oficials espanyols i als liberals afrancesats (cosa que remet, encara que no s'anomeni, a una jota anterior, l'original que inspirà la dels sindicats, i que deia «*La Virgen del Pilar dice que no quiere ser francesa, que quiere ser capitana de la tropa aragonesa*»). L'observació sobre el *dos de mayo* no fa sinó reblar el clau en el terreny de les previsions. En el mateix terreny, però en un altre ordre de coses, la funció de correlat atribuïda, al final, a les gàrgoles («El nen decrepit, l'ós-porc del sac de gemecs, el moro del puny, l'àliga amb capell, la noia perplexa, el bell apotecari»), anticipa tot de personatges que poblaran l'escenari de la guerra que tot just comença.

Notes a la transcripció

Atès el bon ofici de C.A. Jordana, el text no ha necessitat, pràcticament, intervencions. Hem actualitzat els dos únics casos en què calia fer-ho per donar al lector un text amb l'ortografia actual: *arronsar* (per *arronçar*), *racó* (per *recó*) i *darrere* (per *darrera*).

En un sol cas hem afegit una conjunció oblidada, i l'hem restituïda entre claudàtors ([a]).

Pel que fa a la puntuació, només hi hem intervingut amb l'actualització de l'ús del guió combinat amb el punt, canviant-ne l'ordre, en els incisos dels diàlegs, cosa que no hem indicat en el text. També hem eliminat la coma abans d'un guió d'incís de diàleg.

21 DE JULIOL

Sota les gàrgoles

(De les 9 a les 12)

El Sant Jordi de la façana matava eternament el drac. El matava? La posa del sant era verament estrènua. El rostre tens. Els cabells tensos. El gest del braç ben decidit a colpir la bèstia que es cargolava sota les potes del cavall. Però el matava? On era, doncs, l'espasa? Semblava que s'hagués evaporat en la familiaritat del gest. De fet, semblava talment que els lluitadors s'haguessin adonat que allò era un matx inacabable, i així prenia una qualitat de joc. I els tres rostres que s'ho miraven des de la semicúpula –el del mig, eclesiàstic– hauríeu dit que se n'adonaven també: llur interès –si hom els mirava fixament– prenia un to d'ironia desinteressada que era verament un afluíx.

Els lleons negres del fons de l'entrada semblava més que simplement presumis-sin que no pas que afirmessin una majestat. El gos de color de xocolata, al peu de l'escala d'honor, tenia el seu orgull, és clar, però era un orgull solament seu, en la postura gallarda. I no cal dir que els personatges pintats al Saló de Sant Jordi no projectaven, de la mala pintura enfora, cap mica d'interès. Reis Catòlics, Colom i els indis –tots donaven l'esquena, almenys en l'esperit. Tant de clergues, clergues abstrats, distrets. Relegats al sostre tants de propis i estranys, es perdien en les altures, presoners de llurs cromos, tots deseixits del món. I el Crist de Lepant estava massa enfeinat a esquivar bales per a voler saber res de res.

Només sotjaven atentament els monstres pairals. Calibans enlairats abocats a la terra, se'ls endolcia el cor de pedra sobre l'agitació dels humans. Llur esperit medieval havia seguit al llarg de temps catalans la línia del grotesc, la línia de la joia i del dolor, la línia per on la història embastava els destins populars. Llurs ganyotes escèptiques –d'éssers que s'han nodrit d'experiència– prenen qualitats punyents de la dolor que pujava fins a ells i eren amorosides per la bondat que ascendia de la cruel perplexitat dels homes. Llur interès davalla de les altes cornises: el vampir-vespa amb cara de professor, l'ex-donzella desesperada, el moro del ceptre i el del plat, l'àliga amb caputxa de gla l'adollen sobre el pati inferior; l'àngel botit, l'hipògrif melangiós, el geperut pensívol, el porc desesperat, la dama alada, el rei que escanya l'ànec, l'harpia pitera, el guerrer celat sobre el Pati dels Tarongers.

Pere Balaguer devia sentir l'interès adollant-se sobre el seu cap, perquè va alçar-lo i somrigué a les gàrgoles. I hauria, sens dubte, començat un dels seus llargs consireigs, a base aquest cop dels bells monstres pairals, si no hagués estat tan incòmode de mirar-los per a inspirar-s'hi i si els fets més arran de terra, o de pati, no se l'haguessin endut en llur remolí. El Pati dels Tarongers era en aquells moments un lloc de gran trànsit: funcionaris nombrosos i excitats; consellers greus, conscients de l'hora i de la pròpia importància; tota mena d'armats, d'uniforme, de samarreta o

de granota; ordenances, periodistes, tot de porta-reports aparentment aqueferats. Sota les gàrgoles i el blau cel lluminós.

Aquell dia Pere Balaguer no havia necessitat els serveis del seu amic, l'ordenança Enric Fort, per a entrar a la Generalitat. Tot un Cap de Negociat de Primera havia estat el seu introductor. I no havia entrat al palau per la portella, sinó pel portal obert de bat a bat. La seva tafania havia estat la seva sort, sense comptar el desig de fer favors –per crear una atmosfera de simpatia general envers ell– que impulsava a qualsevol hora Rossend Gibert.

Pere baixava pel carrer de Muntaner, quan la frenada ràpida d'un auto el va fer girar a temps de veure uns quants minyons armats precipitar-se a assaltar-lo amb intencions de requisar. El xofer havia parat, aparentment obeint ordres, en realitat per no fer mal als minyons aturadors. El cotxe duia una bandereta catalana, el xofer la lliurea de la Generalitat. Es tractava d'un minyó enèrgic, i es posà a discutir tot d'una amb els assaltants. Parlaven llenguatges diferents i no semblaven en camí d'entendre's. Les portelles foren obertes violentament, i aparegueren les carrabines de dos mossos d'esquadra que viatjaven a l'interior. Els paisans armats van veure tot d'una llur equivocació i van retirar-se després de presentar llurs excuses al viatger principal, que tragué el cap tot rioler i fou reconegut per Pere abans que aquest en fos reconegut.

Quan Rossend Gibert va adonar-se de Pere, el seu rostre prim s'eixamplà en un somriú resplendent. Semblava talment que la vista de Pere fos la millor cosa que li hagués pogut esdevenir en aquell moment.

–Balaguer! Veniu, veniu! On aneu? Us puc acompanyar?

I els seus ulls eren ansiosament pendents de la resposta de Pere. Semblava que diguessin: «No em digueu que no! Això seria la meua mort.»

–Precisament –digué Balaguer– vaig a la Generalitat.

Rossend Gibert va tornar a resplendir. Ja havia fet baixar un dels mossos i plegar el seu seient, perquè Pere pogués entrar amb comoditat. Quan Pere ja fou al costat d'ell en el seient més tou, el mosso d'esquadra reprengué el seu lloc i el cotxe arrencà.

–Els faig estar dintre –digué Gibert– perquè és l'únic sistema. Si anaven davant ens exposaríem a un raig de trets.

–Voleu dir?

–Oh! No dic que sigui segur, ni probable. Però bé em concedireu que és possible. Certes diferències no s'obliden tan fàcilment. Tenint-los amagadets –va dir Gibert en un murmurí perquè els mossos d'esquadra no el sentissin– només aturen el cotxe i, quan veuen les carrabines de tan a prop, es resignen a anar a peu. Ja m'han aturat tres vegades. Els altres, quan han vist que era un cotxe oficial, ens han deixat tranquils de seguida, però ja deveu haver vist que aquests darrers eren més obstinats. El poble en armes ens ha salvat, Balaguer. Però hi ha moltes infiltracions estranyes, moltes infiltracions.

Pere es deixava gronxar, tot descansat en el seient tou, i vigilava el trajecte. L'auto girava, aniria pel carrer de Claris i la Laietana, evidentment, i pel carrer de Jaume I. La Rambla ja devia estar congestionada a aquelles hores. Rossend Gibert anava parlant, però no era un conversador exigent. No demanava una atenció excessiva, puix que parlava només per cortesia i per no semblar reservat i fred amb el company. Pere contestava somrient, però amb monosíl·labs, perquè trobava la conversa de Gibert de les més poc inspiradores que mai hagués sentit. L'home no gosava afirmar una opinió –amb prou feines donar una notícia– si no estava ben segur del so que havia de fer-hi el seu interlocutor. Una passió excessiva en la discussió no entrava en el seu pla de fer-se simpàtic universalment. Al mateix temps, una discussió sense una autèntica sinceritat a defensar punts de vista no tenia per a Pere la substància escaient.

Tanmateix, una veu cortesa sempre és plaent d'escoltar, i ésser dut blancement sempre és més descansat que no esmolar les soles pels llargs empedrats. El viatge fou curt. La rebuda gairebé triomfal. Es mogueren els mossos d'esquadra, s'obrí el portal, entraren tocant la botzina. I Pere, aclaparat per l'amabilitat de Gibert que l'incitava a demanar coses difícils, va sentir un desig imperiós de tornar a ésser lliure i hagué de declarar solemnement que ja era al cim dels seus desigs.

Cinc minuts després, pujant l'escala d'honor cap al primer pis, Pere va dir-se que potser no havia fet bé de desprendre's tan aviat de Rossend Gibert. No havia vingut a tafanejar, a saber notícies? I ¿qui millor que aquell alt funcionari per a introduir-lo als racons on es feia o provava de fer-se la història? ¿O per a fer-li tocar els punts neuràlgics que devien palpit, sens dubte, en aquestes sales d'aquella seu del Govern nacional? Tanmateix, només mirant entorn podia tafanejar i assabentar-se. L'agitació entorn d'ell –botzinant, remorejant a l'entrada; pujant i baixant l'escala; arremolinant-se, sortint per la tangent al Saló de Sant Jordi, ja era ben alliçonadora. El poble no combatent s'havia refet de l'estupor de la victòria i se la feia seva –mentre noves aprensions naixien en el seu esperit– sortint, comentant, agitant-se. Agitant-se al palau en missions i discussions, mentre el pas dels combatents, o simplement dels armats, augmentava l'agitació amb una expectació bellugadissa. I en moltes mans tenses i estrènues l'agitació era una tasca: l'organització de la victòria.

Pere Balaguer alçà el cap i somrigué a les gàrgoles. El cel, massa lluminós, li feia mal als ulls. El seu clatell es queixava d'un séc. Pere va abaixar el cap i veié avançar cap a ell, pel Pati dels Tarongers, el seu amic Joan Prat. Mentre aquest –amb els ulls brillants d'optimisme, movent el cap per tornar-se els cabells a lloc, frescament en mànigues de camisa i originalment sense armes– se li acostava amb una rialleta acollent als llavis, Pere va sentir un home tot seriós que passava [a] explicar a un company: «La serenitat del President era una cosa meravellosa. Si haguéssiu estat amb mi a la Comissaria d'Ordre Públic, quan baixava l'artilleria...»

–Què, voleu prendre el sol amb aquesta calor? –digué Joan Prat–. Veniu a l'ombra, home. –I quan entraven a la galeria gòtica, afegí, divertit:– Heu sentit aquell?

No hi era pas. Ara tothom vol haver estat a la Comissaria d'Ordre Públic diumenge al matí. Tota una llegenda.

–Una mena de Prats de Molló? –digué Balaguer–. Si haguéssim de creure tots els que diuen que hi van ser, l'exèrcit expedicionari hauria estat almenys de cent mil homes. Tota la policia francesa no els hauria poguts detenir.

Però Prat ja anava per una altra cosa. Havia agafat Pere pel braç i el duia cap a l'antesala del despatx del President. Aquell matí la porta era oberta. Cap ordenança no hi muntava la guàrdia. El President no devia ésser al seu despatx oficial.

Pere, conduït per Prat, travessà l'antesala fent cruixir el lluent parquet i es dirigí a la porta de la dreta. «Entreu». Pere va entrar en una llarga cambra quadrangular: taules, taulettes amb màquines d'escriure, seients tous. «Seieu». Pere es deixà caure en una butaca. «Ja vinc». Joan Prat havia desaparegut.

A Pere, aquell abandó no li vingué gens de nou. Segurament Prat tenia, o pensava tenir, afers molt importants en altres bandes i, pel que feia a cortesia, després d'haver-li procurat un seient tan bla, ja havia complert a bastament amb Pere. És cert que, a aquest, no li agradava de trobar-se en un lloc sense cap motiu que hi expliqués la seva presència; però cap dels que hi havia a l'estança –la secretaria presidencial– no semblava decantat a demanar-li explicacions.

Un home madur, amb cara de pagès, es passejava amunt i avall de la cambra, aparentment molt preocupat. Un jove amb mànigues de camisa i cinyell amb pistola, amb una cara de gran son, s'estirà davant Pere, fent un petit badall que tenia aire de somrís i es deixà caure en una butaca. Aquella exhibició franca de son era senyal que el minyó era un dels qui havien vetllat aquells dies al Palau de la Generalitat. Fent contrast amb la preocupació de l'home madur i l'ensonyament del jove, hi havia la tendra frescor de dues mecanògrafes que picaven alegrement llurs màquines vora la finestra que donava al Pati dels Tarongers i quadriculava amb la seva reixa el dibuix lluminós on es dreçaven els amables arbres.

El jove net es mirava Pere. Badallava i somreia. Pere ho interpretava com una comunicació amical. «Veieu? He vetllat, amb aquella angúnia, però amb aquella serenitat. El palau és estalvi, Catalunya és estàlvia. Seria hora de descansar. Però encara no puc, veieu? Gent important em necessita i aquí m'estic al peu del canó... o de la secretaria. Ara que un badall de tant en tant alleuja i no fa cap mal». Pere, satisfet de la seva interpretació, va somriure. La boca va esqueixar-se-li. No ho podia aturar. Allò era indubtablement un badall. Comunitat espiritual amb el jove net ensonyat. I son, és clar. Feixistes, *pacos* o *contrapacos*, patim patam a primeres hores del matí. Angúnia, excitació, i després cansament, és clar. Tic-tic-tic, les màquines, eixerides, ensopidores. Becaina, capcinada. Pere es redreçà, es reptava. La rebel·lió era vençuda, però començava la Revolució. Hora d'adormir-se? No!

Macià el mirava des del seu retrat. L'home dels ulls ardents. Discutiu-lo tant com vulgueu, però no li podeu negar això. L'ardència i la sinceritat dins l'ardència. Endavant! Pere s'havia eixorivit tot mirant el retrat de Macià. «Salut, President!» O

potser era «Adéu, President!» Ritmes d'Esclasans. Dels millors que ha fet. No els costa pas d'ésser els millors. Com fa la cantarella? Patatim-patatam. Patatera-patatam. «Oh déus! Em tornaré a adormir!»

Truc telefònic. Una noia escolta, contesta: «Molt bé, de seguida!» Diu: «Tu, Miquel, et criden». El jovenet, espavilat de sobte, surt de l'estança amb quatre salts. Fan irrupció dos minyons armats. L'home madur els barra el pas.

–Heu vist en Prat? On és en Prat?

–Ara mateix era aquí –diu Pere, espavilat del tot, divertit que hi hagi ningú que vulgui localitzar Prat d'una manera tan urgent.

–Espereu-lo aquí fora –diu l'home madur–. Ja tornarà... potser.

I es mira Pere com dient: «Si no som enèrgics, això s'omplirà de gent que no hi té res a fer». Pere somriu. Hi està completament d'acord. ¿No és ell ja un dels estants de l'estança? Altrament, li hi ha sortit una feina. Escoltar la ràdio. Una de les eixerides mecanògrafes manipula els botons d'un aparell radiofònic instal·lat en un dels racons. Una veu parla en un castellà abrivat, d'un to tot revolucionari. *Camara-das! Què més? Notícies de Madrid. Un telegrama. «Comité acorazado Jaime I a ministro Marina. Vista actuación sospechosa jefes y oficiales, nos hemos apoderado mando obligada violencia. Rumbo Tánger. Esperando instrucciones. ¡Viva la República!»*

Pere es posà dret d'un salt. Què farà l'esquadra? Allí ho tenia. *«Apoderado mando obligada violencia.»* Hurra! El Feix a l'aigua. Pere feia aquestes reflexions tot mirant per la finestra del carrer de Sant Honorat, immòbil i silenciós, però amb un desig incontenible d'esbravar-se, movent-se almenys. Féu un gest amical, triomfal, envers l'home madur i les noies tendres i va sortir de l'estança.

A la gran antesala, els dos minyons armats que cercaven Prat havien trobat Prat de la Riba, que penjava de la paret en un retrat melangiós, amb la seva cara de seny i de mà esquerra. Però els dos minyons no se'l miraven. Avançaven cap a l'altre Prat que apareixia a la porta que donava a la galeria gòtica. Pere es va allunyar, no volent que es pensessin que volia tafanejar en llurs afers però, abans de sortir de l'estança, encara va haver de sentir els primers mots de l'encontre.

–Què us passa, nois?

–Passa que no pot passar. És indecent. Nosaltres ens hem quedat sols al centre els dies de perill, i ara que tot està llest vénen els senyorassos a fer la llei i voler-nos manar. No ens hi avindrem, Prat, no ens hi avindrem.

Pere va sortir a la galeria i petjava el mosaic tot pensant: «En quants de partits que es deuen sentir protestes d'aquestes! Senyorassos encauats a l'hora del perill. Senyorassos que surten a aprofitar la victòria dels altres amb aquell urc de triomfadors! D'aquí a un mes tots hauran estat amb el President a la Comissaria el 19 de juliol...»

Alçà els ulls i l'esguard distret se li perdé pel complicat dibuix petri de la capella de Sant Jordi. Un grup atapeït li fregà l'esquena, i una veu aguda en sortí a colpir-li l'orella:

–Durruti organitza una columna per marxar contra Saragossa.

–I en Simó?

–En Simó?

–L'Esquerrà, home!

–Oh! L'Esquerrà no es quedarà aquí, ja podeu pujar-hi de peus.

Pere, pensant en l'Esquerrà, havia fet mitja volta i seguia el grup pel Pati del Tarongers amb passa àgil, talment imitant l'home que avançava sobre molles, amb aquella rítmica pressa. Una mà li caigué a l'esquena.

–On aneu tan de pressa? –digué Joan Prat–. Quedareu xop!

–Ja heu amansit les feres?

–Oh, aquells! –digué Prat rient, tornant-se els cabells a lloc–. Són bons minyons, però un xic exaltats.

–Però tenien una mica de raó, no? –digué Pere, la seva discreció vençuda per la set de justícia.

–Qui no en té una hora o altra? –digué Prat, i amb aquesta reflexió profunda va fugir llisament d'estudi. Continuà, tot d'una:– ¿Sabeu que organitzem un exèrcit per anar a conquerir Aragó? Sí, home, no ens estem de res. Durruti marxarà de seguida al cap d'una columna. L'Esquerrà organitza un batalló especial. És un gran home, però convé que se'n vagi. Si no, no ens quedarà ni un temple per remei.

–És l'Esquerrà el que...?

–Oh, ell i altres. Però ell té el mal d'ésser massa eficient. No se li escapa res. I n'hi ha uns quants que haurien de ser indultats, no us sembla?

I en això rigué amb un optimisme invencible, encomanadís, malgrat el perill que corrien el gòtic, el romànic i el barroc. Pere sospirà.

–Si almenys destruïen aquella infame baluerna del Tibidabo!

–Sí, home! No podeu l'esperança.

Però Joan Prat ja havia abandonat aquell tema i mirava enllà. Per entre els bells, petits parterres enlairats, encaixonats entre faiança, se'ls acostaven tres individus sòbriament armats, amb induments que començaven a tenir l'aire d'uniformes: dos d'ells, els de més edat, duïen granota blava; l'altre, ben jove encara, duïa pantalons clars i una camisa crem, i un cinturó de cuir amb pistola. Es veia prou que era un minyó important. Pere, que el coneixia lleugerament, el saludà amb una inclinació de cap, mentre Joan Prat, més expansiu, ho feia amb un gest viu de la mà. L'home inclinà el cap greument, tot passant, tot just fixant en ells la mirada dels seus ulls clars.

–El cèlebre Met, no? –va dir Pere.

–El secretari general de les Milícies Antifeixistes –va dir el seu company–. L'organització de les noves forces armades ha començat. Veniu. No us puc portar on es forgen els destins de Catalunya, però us duré on el forjament pren forma literària. Anirem a veure en Millàs.

Passant sota velles, enciseres arcades de les que volten –descans per a l'esguard– el Pati dels Tarongers, pujaren els esglaons del pont que vigila, de darrere

les seves gelosies, el carrer del Bisbe; saludaren els mossos d'esquadra que hi muntaven la guàrdia, tot sentint entorn seu l'aire important que arrossegaven els caps lleials, els diputats, algun conseller. El de justícia –obès, amb el vell optimisme i la vella obstinació bastant esmoreïts a l'ampla cara– s'aturà un moment davant d'ells. Anava popularment sense coll, i –no tan popularment– mitja dotzena de cigars treien la punta a la seva butxaca de pit.

–Va carregat amb bala, en Comes –digué Pere, que el coneixia de l'Ateneu Literari.

Pere Comes seguí la mirada de Balaguer, es desembutxacà els cigars ràpidament i se'ls amagà tot d'una en una butxaca de més discreció.

–Salut, companys! –digué passant.

–Salut! –van dir els altres dos, divertits, seguint llur camí.

Balaguer ja havia fet aquell trajecte el dia abans, guiat pel seu amic ordenança, però aquesta vegada no davallà cap al carrer del Bisbe. Seguiren endavant, empenyeren una porta vidrada, giraren a l'esquerra per un corredor, i aviat es trobaren en una oficina plena de prestatges amb lligalls, taules, màquines d'escriure i funcionaris. Hi havia un bon brogit –cadascú explicant les seves experiències d'aquells dies i les seves opinions sobre els grans esdeveniments sabuts i les coses incertes. Només dos funcionaris romanien silenciosos: una mecanògrafa prima, rossa, artísticament maquillada –asseguda a la màquina, amb els dits a punt de tecleig; i un home de mitjana edat, calb, massís, lleument estràbic, amb l'aire d'esperar alguna cosa, dret al costat d'ella.

Pere coneixia l'home calb, sobretot de veure'l a la biblioteca de l'Ateneu Literari. El saludà amb el cap, sense anomenar-lo. Sabia que el seu nom acabava en «ana»; però tenia el costum d'equivocar-lo amb el d'un novel·lista més conegut i no gosava dir-lo de por d'equivocar-s'hi una vegada més. Joan Prat picà l'espatlla de l'home calb.

–Com va això? Què feu?

–Estem esperant el gran decret, camarades –va dir el calb.

–Us coneixeu? –va dir Prat.

L'home calb va allargar la mà a Pere i aquest la hi estrenyí. L'entrada d'un jove prim, sec d'expressió, amb les aletes del nas alçades de l'home fàcilment arborat, va interrompre les salutacions.

–On és aquest decret? Demanà el jove prim peremptòriament.

Mentre els altres arronsaven les espatlles hi hagué una nova irrupció. Aquest cop es tractava d'un home d'un bru molt pujat, de faccions grosses, curiosament desfo-cades.

–Tu, on redaixones és aquest decret? Tothom me'l demana i no en sap res ningú.

El jove prim alçà les espatlles i les deixà caure desdenyosament. L'home calb i la mecanògrafa arronsaren també les espatlles. Pere Balaguer es va adonar, tot

sorprès, que ell també arronsava les espatlles. Però els dos emissaris del Gabinet de Premsa ja havien marxat furiosament.

–Quins dinàmics! –va pensar Pere, mentre Prat l’empenyia a través de l’estança, per entre funcionaris conversadors, cap a una portella per on entraren en un despatx més petit.

A la dreta, un gran armari fosc, amb columnetes motllurades i cortines de seda vermella. A la paret d’enfront, una vidriera historiada. Unes quantes cadires ocupades. Al mig, una taula plena de papers. Darrere la taula, assegut, molt atent al que es deia entorn seu, un home encara jove, baixet, polític; lleig, però amb la lletjor endolcida, tot just d’haver vist Balaguer, per un somriure cortès. La cortesia no s’adollava, en aquest cas, amb l’efusió abrivada de Rossend Gibert. Hi havia una certa reserva d’home conscientment fi.

–Ve’t aquí un home que sap que és important –pensà Balaguer, mentre l’altre s’incorporava per donar-li la mà– Ve’t aquí una cosa que jo no sabré mai. Però ho sóc, jo?

–Benvingut! –va dir l’home–. Seieu. Què us porta per aquí?

–L’he dut jo, Millàs –va dir Prat–. Expliqueu-li coses. Espereu-me aquí, Balaguer. Torno de seguida.

Pere, somrient d’aquell nou abandó, cercà un lloc on seure i decidí que una falda de funcionari no era pas adient per a ell. Ningú no semblava disposat a fer-li lloc, cosa ben natural, perquè ell era, verament, l’intrús. De fet, ningú –llevat del més alt funcionari– no s’havia fixat en ell, tan aqueferats estaven tots en llurs explicacions, on destacava la veu imperiosa d’un individu armat copiosament, que perorava amb gestos recalcats, destinats sens dubte a demostrar que empatava la base al més revolucionari de tots.

–Diuen que Durruti –va fer una veu tímida– ha portat mig milió de pessetes trobades al palau del bisbe.

–Es diuen tantes coses! –exclamà l’home imperiós. Tirava el cap enrere, alçava el gros nas vermell. Tenia posats de mandril. Balaguer s’estranyava de no veure-li el rostre ratllat de blau.

–I que l’Esquerrà –persistí la veu tímida amb gran audàcia– ha fet cremar un cabàs de bitllets a la placeta de Santa Quitèria.

L’home imperiós no va dir res, però el seu gest d’orgull s’accentuà superbament en el sobtat silenci de l’estança.

Pere sospirà, satisfet. Es creia tenir idees clares sobre els anarquistes autèntics i, en aquestes coses, no podia veure res d’estrany. Però la seva satisfacció era un simple plaer d’observador. No li calia esperar la discussió d’aquells fets, que es podia desfermar d’un moment a l’altre. En tenia prou amb mirar les cares per a destriar els qui s’ho creien dels qui no s’ho creien i dels qui no volien creure-s’ho de cap manera. L’únic que no se li lliurava era el cap del Departament presidencial, que se’ls mirava tots amb una rialleta cortesa als llavis –la seva impaciència només delatada

pel tamborineig dels dits sobre la taula. A part d'aquell neguit digital, el seu posat era condescendent: se li veia que l'agitació en el seu despatx era una concessió extraordinària a la gravetat dels temps.

Quan la discussió recomençava amb un cert ardor, un truc telefònic li donà el pretext d'alçar la mà reclamant silenci, mentre amb l'altra alçava l'auricular-transmissor. Seguí la mitja conversa de boca a l'aparell. «Sí, sí. Encara? «Molt seguit?» «A veure. Un dia o altre s'acabarà.» «Està bé. Adéu-siau!»

—Balaguer —va dir Millàs, tornant la peça telefònica al seu lloc—¿no viviu cap a la Diagonal, prop del carrer de Muntaner? Diuen que hi ha molts trets per allà dalt.

—Oh! —digué Pere—. Hi estem tan fets!

Encisat per l'aire d'impermeabilitat als trets que havia sabut donar a la seva resposta, Pere no es va adonar fins al cap d'una estona que el superb mandrilenc feia sentir una llarga anècdota en què feia de protagonista.

—No sóc pas sospitos jo, eh? —deia amb força, com si volgués anorrear d'antuvi qualsevol dubte sobre la matèria—. I anava amb en Mitjavila, que em sembla que tampoc no ho és. Doncs han estat a punt d'afusellar-nos, d'assassinar-nos, ben cert. —El cap enrere a punt d'un esbufec que no acabava de sortir i una orgullosa mirada circular contra qualsevol escèptic sobre aquell perill—. Ens hem aturat davant d'una foguera. «Què cremen aquí?» «Deuen ser mobles» ha dit en Mitjavila. Dos individus que hi havia per allí ens han amenaçat de seguida amb les pistoles. Volien que nosaltres haguéssim dit «*Eso és innoble*». Jo no volia donar explicacions, però en Mitjavila s'ha esverat una mica i ha començat a donar-ne. Jo, per fer-li costat, he dit qui era. Però què voleu que sàpiga una gent així? «*Manos arriba*» i «*Callarse*». M'havia agafat desprevingut, que sí no! Feien uns ulls de boig i el que m'estranyava era que no comencessin a disparar sense més paraules. Ens han fet seguir a un carreró i ja esperava l'ordre de posar-me de cara a la paret. Llavors m'ha vingut la idea d'ensenyar-los els documents, i això els ha desconcertats una mica. De segur que no sabien llegir. Han girat els carnets per tots els cantons i a la fi ens han dit que ens n'anéssim. Però jo no em deixo enredar. Estàvem tots quatre sols en aquell carreró, i he pensat que així que giréssim l'esquena aquells galifardeus ens engegarien quatre trets. Després, em volien prendre la pistola. Bé, després de molt parlar, hem anat tots quatre a la Comissaria d'Ordre Públic perquè ens identifiquessin. Em venien ganes de dir-los: «I a vosaltres qui us identifica?» Però la broma ja durava massa i no podia perdre més temps. Ara que a la Comissaria hi ha molts vius. Un dels agents m'ha fet lliurar la pistola per comprovar la llicència. M'ha dit: «Espereu un moment que us la torno de seguida.» Però era massa cara (una Simpson-Pott) i encara l'esperaria. Sort que en tinc d'altres.

L'esbufec va sortir a la fi en una rialla sarcàstica treta pel nas. Però un aire de fred escepticisme havia envaït l'estança. No és que l'incident explicat no fos possible. El que es palpava era que aquell que l'explicava era un dels que calia posar sempre en quarantena. Millàs, atent de primer a les explicacions del seu company,

havia derivat, amb l'excusa que tenen sempre els homes enfeïnats, cap a l'examen de papers, sobretot la lectura d'unes quantes quartilles manuscrites que un ordenança li havia dut amb aire de gran pressa. Premé un botó i un altre ordenança tragué el cap per la porta de l'oficina.

—Que ho posin a màquina de seguida. Que en facin còpies per a la premsa i la ràdio.

Un cap aparegué per una portella que hi havia al fons de l'estança.

—Millàs, el President us demana.

—Senyors —digué l'alt funcionari amb una rialleta cortesa— ja em dispensaran. El President em crida.

Desaparegué per la portella al temps que l'home mandrilenc es posava dret i tornava a fer sortir pel nas un vent impetuós. La seva actitud deia clarament: «El President us demana i no em demana. Quina equivocació!» Una mirada forcívola, que no semblava fer gaire efecte en els reunits, féu el tomb de l'estança i s'abaté sobre Pere.

—No m'atraparàs pas —pensà Balaguer—. Ni et conec ni et vull conèixer perquè ja et conec massa. Hauria de sentir les teves proeses i estar-hi conforme i tot. Ca! Cerca-te'n un altre, si pots, gran ròssa!

Desconegué la mirada, girà en rodó i sortí de l'estança, i començà a obrir-se pas entre els funcionaris que omplien l'oficina. Per entre la remor general sentí la veu forçada de l'home calb, lleument estràbic, que dictava a la mecanògrafa prima i rossa. «...Cal acabar d'anihilar a tot Catalunya els nuclis feixistes existents i prevenir-se contra possibles perills de fora». Pere somrigué en veure la cara d'absoluta concentració que l'home hi posava. Ell sabia prou el que era la correcció de textos al vol. «Per tant, d'acord amb el Consell Executiu, decreto...»

—Fàcil? —pensà Balaguer—. Evidentment, però calia pensar-hi. —I es veia concentrat en la dificultat de les fórmules fàcils al seu despatx de la Portaferrixa, folrat de llibres a mig fer—. Té raó: no m'he recordat poc ni molt de l'Empòrion. Bé; el burgès deu estar encauat i l'Editorial tancada. Ja hi passaré.

—...creto —digué la mecanògrafa, i l'home calb continuà:— Primer. Són creades les Milícies Ciutadanes per a la defensa de la República...

Pere, a punt de sortir, féu un senyal de salutació a l'home que dictava, però aquest no el va veure, abstret en la seva tasca d'adreçador d'estil. Pere va sortir al corredor i encara va sentir la veu i el tic-tic-tic de la màquina.

—...pública —deia la mecanògrafa, i l'altre:— ... I la lluita contra el feixisme i la reacció.

—Intent d'enquadrar i disciplinar els nous armats? —es preguntà Pere, sortint novament al Pati dels Tarongers—. Ja tindran feina!

La línia de raonament que s'iniciava fou tallada per l'agitació del pati. Malgrat el sol que es feia sentir amb força, hi havia rodones de ciutadans discutint o canviant impressions d'una manera més pacífica per entre les rotllanes de marbre que

voltaven els pans de terra on es dreçaven els menuts tarongers. I per entre arbrets i faiança circulaven agitadament puerils ordenances, polítics madurs i patrulles, més o menys adreçades a tasques concretes, de les noves forces del poble armat. Pere circulava encisat entre aquella agitació, que li permetia de sentir-se al bell mig de les coses, encara que n'hagués de rebre alguna empenta.

Un vent d'importància el va fer apartar-se a una banda. Passava el President, amb el rostre las mostrant al públic la gravetat de l'hora; però amb la punta del mocador sortint de la butxaca del pit més xiroia que mai. A l'esquerra del President caminava Millàs, explicant, tot deferent, alguna cosa. A la dreta marxava Ventura Gassol, el conseller poeta, amb la fatiga a la cara, tota plena d'asprors d'escultura rugosa, i l'empenta dels famosos cabells, que en altres temps, segons que deia un admirador, «es delitaven a ésser pentinats per la tramuntana».

Pere seguí sense adonar-se'n el xuclador del rastre presidencial, i es trobà a la galeria gòtica, a l'antesala del despatx del President, a la porta de la secretaria. No va arribar a entrar-hi, perquè un tropell de gent le'n va fer apartar a corre-cuita i un gran tap humà li'n privà l'entrada després.

–Parlarà el President –va dir una veu, i l'aparell de ràdio que Pere havia sentit començà a amollar una veu d'accent ponentí.

Pere Balaguer tenia davant seu un retrat de Pau Claris i es mirava el President de la primera República catalana tot escoltant el segon President de la nova Generalitat. El gran canonge li tornava la mirada. Semblava talment que el comprengués. Pere hi entaulà un diàleg silenciós, tot escoltant els fragments del discurs presidencial que li deixava sentir el neguit dels altres oients. Claris semblava estar d'acord amb els seus comentaris.

«El Govern de la Generalitat ha adoptat les mesures necessàries (això, això)... Les forces feixistes... oposen l'última desesperada resistència (mentre sigui l'última, oi, Claris?)... Declaro que el Govern mantindrà la direcció de la lluita (això és el que convé)... Repeteixo a tots que és necessari l'acatament a les disposicions del Govern (no cal pas que ens ho diguin)... Darrere dels triomfadors hi ha els corbs... se'ls ha d'exterminar (els hem de tòrcer el coll, veritat? què dieu? que vigilem que no ens treguin abans els ulls? teniu tota la raó)... Ho demanen l'hora i l'eficàcia de la victòria.»

–Ben dit. Honor i eficàcia –pensava Pere, mentre el tropell humà, acabat el discurs, anava en sentit contrari.– Surt més a compte de ser decent que no pas brètol.

La secretaria s'havia buidat dels curiosos escoltadors de discursos i Pere Balaguer hi va entrar com a casa. Les tendres mecanògrafes li somrigueren tendrament. L'home madur, que es passejava amunt i avall de l'estança, féu gest de reconèixer-lo, i el jovenet ensonyat li adreçà un somris amical. De fet, el jovenet s'havia desvetllat una mica, ocupat a donar conversa a un home arrupit, vellíssim, que ocupava amb ell un dels sofàs. Pere s'esgarrià en saber que es tractava d'un militant de la República espanyola del 1873, del federal més federal de tots els federals.

—I què dieu que Pi i Margall us va dir? —preguntà el jovenet, amb una mirada divertida vers Pere, cridant a l'orella del vell federal.

—Don Francisco em va dir: «Té, noi, fes un *cigarrillo*». Ja ho veieu. Sembla talment que el vegí —va dir el vell, i els ulls se li animaren per entre les arrugues—. Mireu —afegí, traient-se amb grans treballs un paquetet embolicat de la butxaca—. Aquest és el primer *gorro frigio* que es va dur a Barcelona. Si puc veure el President, l'hi regalaré. —Reflexionà una estona, com esverat d'aquella decisió; però a la fi va confirmar-la— Sí, l'hi regalaré.

L'home madur es va acostar al vell i es posà a cridar:

—No sé si podreu veure el President. El secretari ha telefonat que no pot veure ningú.

—Està bé, està bé —digué el vell plàcidament, tornant a desar aquella mena de barretina revolucionària xopa d'història. — Ja m'espero.

L'home madur féu un gest desesperat i reprengué la passejada amunt i avall. El jovenet i Pere es miraren somrient, i el vell federal els correspongué amb una amable rialleta sense dents.

Una nova interrupció els tragué d'aquells dolços esplais. Es preparava l'emissió d'un altre discurs, i l'estança s'omplia d'escoltadors sota la mirada hostil, però impotent, de l'home madur. Pere s'havia alçat per estar més a prop de l'aparell i va sentir un que deia: «García Oliver s'adreçarà als aragonesos». Gairebé immediatament una veu plena de fervor sorgí de l'aparell: «*Aragoneses, ciudadanos antifascistas...*»

Pere escoltava el discurs i mirava els rostres que el voltaven. «*Camaradas... La Ceneté de Zaragoza... ¿Qué hacéis?*» La veu tenia alts i baixos eloqüents, l'emoció li donava embranzida i pujava, per a defallir en l'emoció i prendre-hi una nova empenta. Els rostres atents transparentaven l'emoció corresponent, o un desdeny d'entestat, o bé eren impassibles com el d'aquell conseller, conegut de Pere, que mostrava un bell perfil d'home de seny amatent, malgrat la gran fatiga que havia hagut de sostenir aquells dies. Impassible també el de Joan Prat, que saludava Pere de l'altra banda del grup amb un moviment de cap que també li servia per a tornar a lloc els cabells.

—Quina cara dec fer jo? —pensà Pere.

Volia creure que mostrava una bella impassibilitat. Però no n'estava segur. D'una banda, trobava el discurs molt hàbil, vist el públic a qui anava adreçat, hàbil sobretot per la sinceritat que hi traspuava. La línia del discurs, altrament, duia una bella trajectòria: desengany per la passivitat dels obrers de Saragossa, estranyesa que la Cenaté hi semblés vençuda, apel·lació als sentiments antifeixistes, crida a la lluita, excitació a no deixar-se contenir per certs escrúpols.

—Molt bé, molt bé —pensava Pere, mentre el líder anarquista feia els darrers reflets ardents—. No m'entusiasma aquest gènere de tanta unció, però està molt bé per als saragossans. Però quants miraments amb aquests militants tan fluixos! I això

dels escrúpols, què vol dir? –I creia trobar la resposta en la imatge de la Pilarica, la Verge aragonesa, que se li presentava a la ment–. Oh déus! Igual que si digués: «Obrers saragossans, no hi fa res que ofengueu la Pilarica». Si encara se'ls ha de dir això, no en traurem pas res.

El discurs acabat, la gent sortia, i Pere, ocupat a pensar, es deixava arrossegar pel corrent.

–Què us n'ha semblat? –digué el conseller.

–Bé –contestà Pere–. Una mica massa aragonès.

–Tant se val –digué Prat–. Els de Saragossa no ho deuen haver sentit.

Pere abandonà el grup a la galeria gòtica i s'acostà a una barana, tot pensant en la Pilarica i en la seva influència, i el seu esguard trobà enlaire els petits monstres de pedra. L'àliga tísica, la vella amargada, el nan amb el nen semblaven voler-li comunicar alguna cosa. «*La Virgen del Pilar dice que no quiere sindicatos*». Absurd.

–Que no li cremin el temple, si no volen. No fa cap falta. Però mireu quins miraments! Mentre a Catalunya els incendien sense solta, puix que la crema ha vingut després de la victòria.

Pere, tot capficat, ara un pas ara l'altre, tornava a derivar cap al Pati dels Tarongers, mentre els seus pensaments derivaven cap al sarcasme.

–Respecte a la Pilarica, és clar! (Més valia que no haguessin cremat l'Alhambra). Qualsevol dia ens sortiran amb lloances d'Agustina d'Aragon. I ¿qui et diu, pobre Pere, que la resistència de Madrid no farà parlar del *dos de mayo*?

Després, enllaç misteriós dels pensaments, Pere preguntava en silenci:

–De quoi rêves-tu, ô Nap? Bé; de rei a rei, sempre era millor el Botella que el Deseado. Tots els liberals veritables eren afrancesats. Ara la lluita és ben clara: contra els feixistes espanyols i els altres. No enredem.

El neguitejava el microbi localista foraster que creia descobrir en el discurs de García Oliver. Aquell microbi es podia reproduir en innumerables conreus més adequats encara. Un programa verament esgarrifós. Bé; Catalunya hi diria alguna cosa, no? No valia la pena d'encaparrar-s'hi abans de temps.

–Però no m'he d'acalorar amb aquest sol? –pensà Pere, alçant els ulls al sol i a les gàrgoles. Un interès viu, irònic, de tot cor, s'adollava dels monstres de pedra. El nen decrepit, l'ós-porc del sac de gemecs, el moro del puny, l'àliga amb capell, la noia perplexa, el bell apotecari – tots, tots hi deien la seva.

Pere abaixà el cap i tancà els ulls enlluernats. Les llumenetes que veia a les papelles closes se li transformaven en cara de gàrgola. «Ja hi torneu a ser» deia l'una. «Bell tripijoc!» deia l'altra. «Ja la balleu!» deien les restants.

–I quin ball! –pensà Pere, sota les gàrgoles. I se sentia entristit i anguniat, perplex i satisfet de trobar-s'hi.